

Od poznega 16. stoletja so evropski trgovci tekmovali v osvajanju cvetočih pristaniških mest v azijskih deželah, še posebej v Indiji, na Kitajskem in Japonskem, ki bi jim na domačih tleh prinesla ekonomski dobiček. Na drugi strani so azijski umetniki in obrtniki tekmovali v prilaganju motivov, oblik in tehnik izdelovanja raznovrstnih umetniških izdelkov, da bi zadostili vedno večjim apetitom in vedno bolj prefinjenemu okusu evropskih potrošnikov. Avstro-Ogrska je v to trgovanje in širjenje evropskega vpliva na azijska tla posegla šele v poznem 19. stoletju, ko je z odprtjem Sueškega prekopa leta 1869 dobila rahlo prednost pred drugimi državami. Še istega leta je v Vzhodno Azijo in Južno Ameriko pod vodstvom admiral-a Antona Petza (1819–1885) poslala cesarsko odpravo, ki naj bi vzpostavila diplomatske vezi s Kitajsko, Japonsko in Siamom ter zagotovila redne konzularne storitve v teh državah. V naslednjih desetletjih je v Vzhodno Azijo plulo vse več avstro-ogrskih vojaških in trgovskih ladij, med katerimi je avstrijski Lloyd postal hitro rastoče globalno ladijsko podjetje. S tem so se vrata v Vzhodno Azijo odprla tudi pomorščakom s slovenskega etničnega ozemlja, ki so, poleg misijonarjev in manjšega števila popotnikov, med prvimi in v večjem številu prihajali v neposreden stik z Vzhodno Azijo.

Prav ti so domov prinašali najrazličnejše spominke in druge okrasne predmete, na katere so naleteli v tedaj že docela razviti mreži tamkajšnjih obmorskih, pa tudi rečnih pristaniških trgovin,

prodajaln kuriozitet, starinarnic in fotografskih studiev. V njih so prodajali prave starine, njihove sodobne posnetke, predvsem pa cenovno ugodne in manjše spominke ter druge okrasne predmete. Raznolikost nabora je vidna v pestri paleti najrazličnejših predmetov, ki so jih pomorščaki prinašali domov. Med njimi poleg številnih razglednic in fotografij najdemo predvsem čajne servise, lakirane pladnje, pahljače, posamezne dele oblačil, spominske vezenine s podobami ladij, zastav in grbov, pa tudi japonske meče in ročaje majhnih nožev *kozuk*. Medtem ko so pomorščaki nižjega čina večinoma posegali po cenovno ugodnejših spominkih in manjših dekorativnih predmetih, so višji častniki prinašali tudi večje in estetsko bolj dovršene predmete, še posebej porcelanaste posode, vezene in slikane paravane, posamezne kose pohištva in umetniška dela. Na splošno so »slovenske« pomorščake bolj kot kitajski izdelki privlačili japonski predmeti, izdelani za izvoz, kar lahko po eni strani povežemo z občudovanjem hitre japonske modernizacije po zahodnem vzoru, po drugi pa z razcvetom domačega turizma, ki ga je omogočala novejša železniška infrastruktura in posledično množično izdelovanje spominkov.

Večino njihove zapuščine še vedno hranijo potomci, posamezne predmete pa muzeji, še posebej Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, h kateremu večkrat pristopijo dediči, ki pozneje na pobudo kustosov muzeju podarijo, prodajo ali zgolj posodijo posamezne predmete. Skladno z muzejsko

zbiralno politiko pa kustosi predmete zbirajo tudi med terenskimi raziskavami. Poleg več albumov fotografij in razglednic piranski muzej hrani čajne servise, pahljače, vezenine, ročaje *kozuk*, paravan in druge spominske predmete. Za večino predmetov vemo, kdo, kdaj in na kakšen način jih je prinesel iz Vzhodne Azije, medtem ko so se informacije, ki bi osvetlile njihov pomen in vlogo, ki so jo igrali v primarnem okolju, že v veliki meri ali celo povsem izgubile. S prenosom predmetov s pomorščakov na nove lastnike pa se hitro izgublja tudi informacije o njihovi uporabi v sekundarnem okolju. Ravno zaradi tega smo v projektu *Osiroteli predmeti: obravnava vzhodnoazijskih predmetov izven organiziranih zbirateljskih praks v slovenskem prostoru* (J6-3133; 2021–2025) v eni izmed treh študij posebej obravnavali prav predmete pomorščakov, njihov nabor in umestitev v biografije pomorščakov, prenos predmetov v drugo kulturno okolje, rabo v domačem okolju in prenos v javno sfero. V tem okviru smo želeli poglobljeno raziskati vzhodnoazijsko dediščino pri pomorščakih in njihovih potomcih, po katerih poteh so prihajali v Vzhodno Azijo, kateri predmeti so jih še posebej navdihovali, kje so jih kupovali, kakšen pomen so imeli v njihovem domačem okolju, kako so se dedovali ali prenašali v muzeje ter kako so se informacije pri teh prenosih postopoma izgubljale ali modificirale. Pri tem smo v okviru teoretskih razprav prevetrili definicijo »osirotelih« predmetov in prikazali njihovo razširitev na predmete slovenskih pomorščakov.

V okviru zgoraj omenjenega projekta smo s kustosinjo Bogdano Marinac sodelovali pri pripravi razstave Pomorskega muzeja Piran *Kanček Daljnega vzhoda: predmeti iz Vzhodne Azije v zbirkah pomorščakov*, ki je bila v muzeju na ogled od junija 2023 do marca 2024. Gre za nadaljevanje razstave *Čez morje na nepoznani Daljni vzhod: potovanja pomorščakov v Vzhodno Azijo v obdobju Avstrije in Avstro-Ogrske*, ki jo je Pomorski muzej Piran postavil leta 2017. Medtem ko je slednja govorila o potovanjih pomorščakov, njihovih srečanjih z Vzhodno Azijo in njihovih pogledih na tamkajšnje kulture, so bili na razstavi *Kanček Daljnega vzhoda* v ospredju predmeti, ki so jih pomorščaki prinesli iz Vzhodne Azije.

Predstavljene so bile življenjske zgodbe predmetov v povezavi s pomorščaki ter njihove večplastne pripovedi: nastanek, uporaba in pomen v izvornem okolju ter njihova vloga in pomen pri pomorščakih in njihovih dedičih. Poleg predmetov pomorščakov habsburške monarhije so bili predstavljeni predmeti pomorščakov iz obdobja med prvo in drugo svetovno vojno ter iz prvih desetletij po drugi svetovni vojni. Pričujoča knjiga dopolnjuje razstavo ter prav tako v ospredje postavlja večplastno pripoved pomorščakov in njihovih predmetov iz Vzhodne Azije. Čeprav je poudarek na pomorščakih in njihovih predmetih iz obdobja habsburške monarhije, v knjigi obravnavamo tudi obdobje po razpadu Avstro-Ogrske. Tako prvič celovito zajamemo in prikažemo primerjalno analizo pomorščakov in predmetov iz časa Avstro-Ogrske in po njenem razpadu v Kraljevini Jugoslaviji in Kraljevini Italiji ter kasneje socialistični Jugoslaviji v okviru leta 1954 ustanovljene slovenske ladijske družbe Splošna plovba Piran.

Pričujoča knjiga tako ponuja prvo poglobljeno analizo vzhodnoazijskih predmetov, ki so jih v naše kraje prinašali pomorščaki od vzpostavitve prvih diplomatskih stikov med Avstro-Ogrsko ter Kitajsko in Japonsko v drugi polovici 19. stoletja do 70. oziroma 80. let prejšnjega stoletja, ko je naraščajoči letalski promet razdalje močno skrajšal, s tem pa so pomorščaki postopoma izgubljali prednost pri stikih z Vzhodno Azijo.

Knjigo sestavljajo trije vsebinski sklopi, ki jim sledita sklep in katalog vseh predmetov z razstave *Kanček Daljnega vzhoda*. V prvem sklopu predstavimo teoretsko in zgodovinsko ozadje pridobivanja predmetov. Posebej obravnavamo koncept »osirotelega predmeta« v povezavi z vprašanjem provenience in izgube informacij z dedovanjem ter razpravljamo o pristopih k proučevanju tovrstnih predmetov. V nadaljevanju podrobno predstavimo pomorske poti med vzhodnim Jadranom in Vzhodno Azijo ter izpostavimo vojne in trgovske mornarice vseh držav, ki jim je pripadalo slovensko etnično ozemlje od konca 19. stoletja do 70. let 20. stoletja. Sledijo predstavitve in kratki povzetki biografij pomorščakov, katerih predmeti so obravnavani v knjigi, s poudarkom na njihovih potovanjih

v Vzhodno Azijo, nakupu vzhodnoazijskih predmetov ter njihovi rabi pri pomorščakih in njihovih dedičih. Izpostavljeni so pomorščaki vojne mornarice habsburške monarhije, trgovske in vojne mornarice Kraljevine Italije ter trgovske mornarice socialistične Jugoslavije.

V drugem sklopu se od zgodovinskega ozadja potovanj usmerimo na vzhodnoazijski trg, dostopnost predmetov v pristaniških mestih ter na to, kakšne možnosti so imeli pomorščaki pri nakupih. Posebej izpostavimo različne tipe trgovnic, ki se vzpostavijo ob hitro naraščajočem tujem turizmu, izvozno umetnost in tipe predmetov, ki so jih prilagajali evropskemu okusu, sprva predvsem aristokratskim elitam, kasneje pa tudi srednjemu razredu, predvsem pomorščakom in drugim popotnikom, ki so obiskovali Vzhodno Azijo. Prikažemo tudi različne nakupovalne prakse, kateri predmeti so bili pomorščakom še posebej zanimivi, kaj so jim pomenili ter kako so se spreminjali pomeni in odnosi do predmetov med dedovanjem.

V zadnjem sklopu sledi tipološka analiza predmetov iz zapuščin pomorščakov. Posebej obravnavamo porcelan, lakirane predmete, tekstil in vezene, dodatke za oblačila in osebno uporabo, pribor za uživanje opija in tobaka, religijske predmete, orožje, pohištvo ter razglednice in fotografije. V prispevkih najprej prikažemo nastanek in razširjenost teh predmetov na vzhodnoazijskem trgu, jih umestimo v kontekst zbirateljstva v Evropi in Sloveniji ter zaključimo z opisi in zgodbami posameznih predmetov. Sledi še krajše poglavje o muzeju kot zadnji postaji predmetov, o pomenu in vlogi, ki jo predmeti igrajo v muzejih, ter pristopih muzeja do zbiranja teh predmetov in načinov hrambe. Knjigo zaključuje katalog vseh predmetov na razstavi *Kanček Daljnega vzhoda*, kjer so bili poleg predmetov iz Pomorskega muzeja Piran, Slovenskega etnografskega muzeja, Parka vojaške zgodovine Pivka, Vile Mayer Občine Šoštanj ter Splošne plovbe d. o. o., Portorož razstavljeni tudi predmeti iz zasebnih zbirk, ki jih hranijo dediči. Tako prvič celostno predstavljamo in dokumentiramo večino doslej znanih predmetov pomorščakov v javni in zasebni lasti, kar je izjemnega pomena za širše in poglobljeno razumevanje

celotnega konteksta in razsežnosti tovrstnih stikov med današnjo Slovenijo in Vzhodno Azijo.

Knjiga je plod dela več avtoric, vseh članic projekta *Osiroteli predmeti: obravnava vzhodnoazijskih predmetov izven organiziranih zbirateljskih praks v slovenskem prostoru* – z izjemo Katherine Anne Paul, kustosinje azijske umetnosti Virginije in Williama M. Spencerja v Muzeju umetnosti v Birminghamu (Birmingham Museum of Art) v ZDA, ki je sodelovala v okviru bilateralnega projekta *Zbirateljske prakse na periferiji: vzhodnoazijski tekstil v slovenskih muzejih in Muzeju umetnosti v Birminghamu v ZDA* (BI-US/22-24-040; 2022–2024). Projekt *Osiroteli predmeti* smo v sodelovanju z Znanstveno-raziskovalnim središčem Koper in Pokrajinskim muzejem Celje koordinirali na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, pri projektu pa sta sodelovala tudi Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran in Narodni muzej Slovenije. Vsebina o Skuškovski zbirki in njenih predmetih je nastala tudi v okviru projekta *Življenje Skuškovske zbirke: od dnevnice do virtualnega muzeja* (J6-4618; 2023–2026), ki ga vodi Znanstveno-raziskovalno središče Koper, pri projektu pa sodelujejo Oddelek za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Slovenski etnografski muzej, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Tehniška univerza v Gradcu. Raziskovalno delo za monografijo je v okviru omenjenih nacionalnih projektov in bilateralnega sodelovanja podprla Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost (ARIS), ki je tudi sofinancirala njeno izdajo. V vlogi urednic se agenciji ARIS zahvaljujemo za finančno podporo. Za dostop do gradiva in dovoljenje za objavo se zahvaljujemo Pomorskemu muzeju »Sergej Mašera« Piran, Slovenskemu etnografskemu muzeju, Parku vojaške zgodovine Pivka, Narodni in univerzitetni knjižnici, Splošni plovbi, d. o. o., Portorož, Vili Mayer (objektu Občine Šoštanj), dedičem Frana Vilfana, družini Trenz, Martinu Kristanu, Petru Keršiču, Milanu Polaku, Mojci Štajner, Milivoju Lešniku, Gregorju Velkaverhu, Stanku Ferranu in Ireni Dolinšek. Zahvaljujemo se tudi vsem, ki so posredovali informacije. Recenzentkama Martini Bofulin in Nataši Rogelja Caf se zahvaljujemo za

strokovno podporo in nasvete. Za pomoč pri dostopanju do arhivskega gradiva na Tajvanu se zahvaljujemo Chou Wei-Chiangu. Velika zahvala gre tudi projektnim sodelavkam za iskrive debate, vztrajno raziskovanje in podporo pri skupnem delu. Za tehnično urejanje knjige se zahvaljujemo Evi Gašperič, za urejanje kataloga in glosarja strokovnih izrazov Tini Berdajs, za pregled slovenjenja in sklanjanja japonskih izrazov Kristini Hmeljak Sangawa, za lekturo knjige Roku Janežiču, za postavitev in oblikovanje knjige pa Ireni Hvala in Juretu Preglauu z Znanstvene založbe Filozofske fakultete. Upamo, da bo knjiga, ki je pred vami, ponudila prijetno in zanimivo branje ter spoznavanje dediščine pomorščakov in njihovih stikov z Vzhodno Azijo.